

FLOTTNINGEN I NORRLAND

Lars Karlman jk 92/96

FLOTTNINGEN I NORRLAND

Bakgrund

Flottningen i Sverige har en lång historia. Den äldsta kända sammanslutningen för flottning är Västerdala-Wede Compani som bildades 1648 och flottade virke till Falu koppargruva. I Göta älv förekom flottning av skeppsvirke, i Norrland flottades tjärtunnor och mastträd. I slutet av 1700-talet fick flottningen ökad betydelse. Vattensågarna ökade i antal och behövde i allt större utsträckning timmer från inlandet. Det enda sättet att få ner virket till kusten var via vattendragen. Älvarna blev den perfekta transportvägen.

Vid mitten av 1800-talet i samband med ångsågarnas framväxt skedde nästa stora expansion för flottningen. 1880 fanns ca 5000 km allmänna flottleder, år 1900 ca 20 000 km. Utbyggnaden fortsatte och som mest fanns 34056 km allmän flottled. Året var 1952. Redan under 30-talet var dock flottledsnätet i stort sett helt utbyggt och toppen vad gäller volymen nedflottade stockar nåddes 1937.

Flottningen behöll greppet som vanligaste timmertransportmetod fram till 50-talet, då lastbilarna började att ta över mer och mer av virkestransporten. Detta berodde på utbyggnaden av skogsbilvägarna och en snabb utveckling på skogsmaskinsidan. Vid 60-talets början var flottningen efter bäckar och åar nästan helt nedlagd. Inom en tjugofemårsperiod var även flottningen i flertalet av de stora älvarna avslutad -avvecklingen gick med rasande fart; Indalsälven flottades för sista gången 1969, Dalälven 1970, Luleälven 1977, Umeälven 1980. De sista älvarna som las ner var Ångermanälven (1982), Piteälven (1982) och Klarälven (1991).

I och med nedläggningen försvann ett arbete och en kultur som hade stor betydelse för landsbygdsbefolkningen i Norrland. 1930 var nästan 50 000 arbetare sysselsatta inom flottningen, merparten av dessa i Norrland. Jag skall i det följande försöka ge en bild av hur flottningsarbetet gick till och hur flottarnas vardag såg ut.

Bäckflottning

Förr när inte skogsbilvägarna var utbyggda var flottningen efter bäckar och åar enda sättet att få fram virket till huvudälven. Bäckflottningen förekom överallt i Norrland ända fram till 1960-talet.

Flottarsäsongen startade i samband med islossningen. Det gällde att utnyttja det högvatten som vårfloden skapade. Arbetet i de kalla strömmarna var mycket hårt och intensivt. Med vatten upp över stövlarna kunde flottarna få arbeta tjugo timmar i sträck. Den romantiserade bild av flottarlivet som flitigt förekommit i dikten och litteraturen, skapad redan 1906 av Johannes Linnankoski i romanen "Sången om den eldröda blomman", där flottarens liv mest skildrades i termer som brännvin, kvinnor, snus, sång och slagsmål har lite att göra med den hårda och bistra verklighet som ofta var flottarens vardag. Detta hindrar dock inte att flottningen sågs fram emot som ett välkommet avbrott i det ännu hårdare skogsarbetet under vinterhalvåret.

I de bäckar där dammanordningar ej fanns gällde det att effektivt utnyttja den korta period med högvatten i de små bäckarna. Arbetsuppgiften bestod av att vältra ner timret från strandkanten och ut i vattnet. Vad detta arbetsmoment kunde innebära får man en god bild av i Bert Olls bok flottaren: "Att arbeta i isvatten i flera dygn i sträck. Att inte äta. Inte sova. Att följa älven och posta på de ställen där brötbildning uppstod. Brötade sig timret utsändes meddelande till hela flottarlaget. Sedan vidtog timmar av hårt slit för att få det hopade virket i rörelse. När allt var avklarat kom tröttheten. Blöta och dyngsura sjönk karlarna ihop vid strandkanten. Orkade inte ens göra upp eld. Somnade tungt med handflatan sårig och ögonvitan röd".

Vid svårforcerade partier där man visste att timret brötade sig placerades flottare ut som skulle förhindra brötbildningen. Om ändå en bröt bildades och hjälp behövdes ropade flottaren ett BRÖÖÖT HÄÄÄR så högt som möjligt. Det gällde att hitta den bindande stocken och få iväg den. När bröten gick gällde det för flottaren att sätta sig i säkerhet, balanserande på de hala stockarna. Hur jäklig en bröt kunde te sig visas i bilden nedan.

Typisk brötbildning

Just detta arbetsmoment att lösa upp brötar var det farligaste vid flottningen. När bröten gick gällde det för flottaren att sätta sig i säkerhet, balanserande på de hala stockarna.

Flottningen tog också en hel del liv. Under 1900 talets första årtionden dog i genomsnitt en 8-10 flottare per år -de flesta just i arbetet med brötarna. Siffran sjönk och var under 40-talet 4-5 man per år. Från Ångermanälvens dalgång berättas det från förr att "ett liv per säsong var normalt vad Ångermanälven tog".

Utrustningen som användes vid bäckflottningen var enkel, den bestod av flottningshake, yxa, lyftkrok för vältning och lyft av virke, extra hakar och hakspik (för reparation av hakar och tillverkning av flottar).

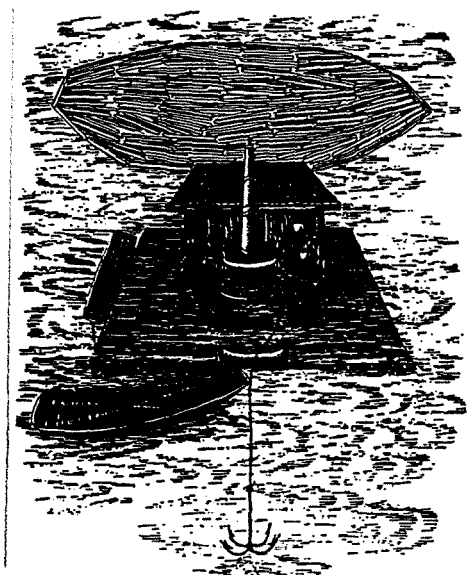
I början av 1900-talet var bäckflottningen som sagt mycket slitsam. Virket fastnade ofta i bäcken. Efterhand rensades bäckarna upp och ledarmar av virke eller sten såg till att brötbildningen minskade. Även bruket av dammar som möjliggjorde ett högre och jämnare vattenflöde var till god hjälp.

Många var det som grundlade framtida reumatism och värk under bäckflottningen. Flottarnas skor var länge av läder och svåra att hålla torra, gummistöveln kom först på slutet av 1920-talet. Ofta saknades kojor att vila och övernatta i. Timrade skogskojor blev vanliga först på 30-talet. Det som användes var de sk gapakojorna, som var enkla kojor med tre väggar med en stockeld framför den öppna sidan.

Älvflottning

Till skillnad från bäckflottningen som pågick under några hektiska vårveckor var älvflottningen ett arbete som varade under flera månader. Flottningen efter en älv var uppdelad i sk skiften där flottarlagen hade ansvaret för en viss sträcka av älven. De skulle fram till slutrensningen (den sk rompan) se till att virket inte brötade sig eller fastnade på stränderna. Särskilt skickliga flottare sk storåflottare fick ansvaret för älvsträckor med många och svåra forsar. Det var vanligt att samma manskap år efter år skötte samma skifte. De lärde sig efterhand hur brötarna skulle lösas upp just i den forsen och hur strömbommarna skulle vara placerade.

Flottarbåten har tillsammans med timmerhaken varit flottarnas viktigaste redskap. De har sett olika ut till formen beroende på i vilken älv de använts. De hade dock alla en sak gemensamt, de skulle tåla omild behandling av både stock och sten. Formen på båtskrovet var bukig och rund för att båten skulle vara sjösäker. I de lugna vattnen användes sk spelekor och spelflottar. Spelekan var en bred, sjösäker och tungrodd båt med en rulle fastskruvad mitt i båten. På den var en stålvajer som kunde vara 100-150 m lång upprullad. Med hjälp av ett kuggspel drog flottarna vajern runt, runt och timmerbommarna drogs sakta in mot ekan. På detta vis kunde man dra timmersläpet kilometervis genom lugnvattnet. Ett mycket tungt arbete gissningsvis. I större sjöar användes spelflottar för liknande arbeten. I stället för ett kuggspel så hade flotten en koniskt formad stolpe fästad mitt på flotten. En lång tross lindades runt denna. I trossen fästes en dragg som roddes ut (se bild nedan). Fyra man krävdes för att dra runt trossen och hala in flotten med det åtföljande timmersläpet. Galärslavar kunde knappast ha haft det sämre sa en flottare vid namn Sven vid ett tillfälle. Spelflottar var vanliga ännu in på 1930-talet. Efterhand ersattes de dock av ångbåtar och motorbåtar, sk varpbåtar.

Spelflotten

Längre österut, ner mot kusten flöt älven långsammare. Länsar och pålar hindrade här timret från att nå stränderna. Jobbet som flottare blev här betydligt lugnare. Flottaren kunde sitta vid sitt pass och njuta av sol, snus och kaffe. Att få flottarjobb på en sådan sträcka ter sig som rena drömjobbet. En riktig flottare höll dock hela tiden ett vakande öga på timmerstockarna för även här kunde brötar uppstå.

Tjusningen med flottarlivet... hårt arbete följs av vila, snus och kaffe

Slutflottning, den sk rumpan eller rompan

Efter det att de sista timren flottats ner efter älven återstod bara slutrensningen. Det var ett jobb som flottarna såg fram emot. Arbetsuppgiften var att ta hand om kvarvarande stockar som fastnat i forsarna och efter stränderna. Det var ett omväxlande jobb, man fick se nya vyer, sommarnätterna var fortfarande ljumma och slutet på en hård flottarsäsong nalkades. Om den romantiserade bilden av flottarna i huvudsak är falsk så stämde den dock ganska väl in på just detta moment.

Rumpflottarna bestod av vana och kunniga mannar. De delades in i båtfarare, strandrensare och proviantörer. Strandrensarens uppgift var att dra ut stockarna i älven, riva landbrötar medan båtmanskapet rev brötar i forsens och rensade forsens så kallade edor (bakströmmar). Proviantörerna hade att med proviantbåtar frakta utrustning, ordna mat -i varje fall skulle de koka kaffe och potatis, resten fick flottarna fixa själva. På 50-talet kom speciella kokbåtar med anställda kockor och dessutom började husvagnar att användas som bostad. Amerikanskt fläsk och smörgåsar ersattes med en mer varierad kost. Helt suveränt tyckte flottarna som ju var vana att ordna egen mat.

I älvdalarnas byar och samhällen sågs rompan som en av årets höjdpunkter. På 30-talet var närmare 50 000 man sysselsatta inom flottningen, att många var berörda av flottningen förstås härav. Gubbarna hade klarat sig helskinnade genom ännu en flottarsäsong och detta skulle firas. Bygderna efter älvdalarna levde upp. Folk samlades om kvällarna gjorde upp eld och spelade och sjöng och flottarna hade mycket att berätta om sommarens bedrifter. Fanns några glada spelemän så blev det dans långt in på småtimmarna. Dessa sk rompabaler kryddades dessutom ofta av några rejäla slagsmål.

Den traditionella rompan försvann helt i början av 60-talet, då bilen blev var mans egendom och det blev bekvämare att pendla mellan arbetet och hemmet. Dessutom hade rationaliseringar och det därmed minskade behovet av flottare tunnlat ut flottarleden betänkligt. Under 60- och 70-talen var rompan inte längre den folkfest som den en gång varit.

Avslutningsvis en dikt av Hans Bing som illustrerar den klivna inställning som många hade inför flottningen:

Nu är sollningen slut
och älven ligger öppen
träets långa sommarhinna är borta
förbi är snart länsarna och rännornas tid
"det var ett friskt och härdande arbete"
ska någon säga
Men någon skall också tala om råa sommarnätter
när reumatismen fick fäste
eller när strömmen och bröt tog bästen i laget.

Flottningen i Sverige är ett avslutat kapitel. Timmerhanteringen har blivit effektivare, Företagen tjänar mera pengar på det nya systemet. Ett hårt och slitsamt arbete har rationaliserats bort. Människorna har materiellt sett fått det bättre, men utan tvivel ekar det fortfarande av tomhet uti bygderna av saknaden efter denna försvunna arbetarkultur.

Ja även denna berättelse om flottarlivet slutar i ett suddigt romantiskt skimmer, men jag tror det är ofrånkomligt för flottarlivet innehöll både de bästa och de sämsta av dagar man kan tänka sig.

Litteratur

Henriksson, SÅ (1980). Flottning förr och nu. CEWE-förlaget. Bjästa

Kinnman, G (1918). Om flottleder och flottning. AB Svenska teknologföreningens förlag. Stockholm

Kinnman, G (1925). Flottning. Särtryck ur skogsbruk och skogsindustrier i norra Sverige Almquist och Wiksells Boktryckeri AB. Uppsala

Nationalencyklopedin (1991). Bokförlaget Bra Böcker. Höganäs

Olls, B (1981). Flottaren. Risbergs tryckeri AB. Uddevalla

Olycksfall i arbete åren 1923-28, 1939-43, 1950. Uppgifter från riksförsäkringsanstalten

Sörlin, S (1980). Flottning och rationalisering. Umeå Universitet, Institutionen för ekonomisk historia